

Sven Augustijnen en Sammy Baloji in CC Strombeek

Congo zonder grenzen

Sven Augustijnen en Sammy Baloji exposeren samen maar apart in Strombeek. De eerste toont er een selectie uit zijn verzameling Europe Magazines; een ontuisterende blik op een onbeschaamd racistisch en koloniaal discours uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. De tweede bouwt een compacte presentatie rond enkele objecten in koper die het perspectief verder opentrekken van de vijftiende eeuw tot vandaag. Ik zag de tentoonstelling en sprak met Sammy Baloji.

Pieter VAN BOGAERT

De tentoonstelling is sober en overweldigend tegelijk. Het sobere zit in de opbouw. Centraal in de grote zaal staat een lange vitrinetafel, gemaakt op maat van de presentatie van Sven Augustijnen. Verder is die zaal leeg. In de kleine ruimte erraast, schikt Sammy Baloji zijn werk rond drie kleine vitrines, ook speciaal voor deze tentoonstelling gemaakt. Overweldigend wordt het bij het naderen, wanneer de dingen en de details in beide presentaties zichtbaar en leesbaar worden.

Het vitriool van Europe Magazine geeft een gevoel van herkenning (de extreemrechtse ideologie achter het genadeloze kapitalisme van het koloniale tijdperk) en van ongelooft (was het echt zo erg? Was er echt een tijd waarin men dit zomaar kon publiceren?). De waterval van populistische gemeenplaatsen wordt gecounterd door de reflectie achter het werk van Baloji. Die herneemt een deel van zijn presentatie tijdens de recentste Documenta in Athene en Kassel. Hij opent met een brief van de Congolese koning Alfonso I aan de Portugese koning Manuel I. Het is niet de originele brief, maar een facsimile: een print van het origineel uit 1515. De brief is geschreven in een duidelijk en verzorgd handgeschreven Portugees. Zo hoort het in de communicatie tussen twee gekroonde hoorden, denk je dan. Maar wat precies in de brief staat, blijft, bij gebrek aan vertaling,

‘Wat is de ruimte van de kunstenaar? Het is de tentoonstellingsruimte, de ruimte van de publicatie: dat zijn de ruimtes waarin ik besta. Al wat ik kan doen is in dialoog gaan tussen de koloniale geschiedenis en de kunst, tussen het Westen en Congo’

Sven Augustijnen, ‘Imbéciles de tous les pays unissez-vous 1’, installatiezicht CC Strombeek © foto Dirk Pauwels

onduidelijk. Alfonso I doet zijn beklag over het respectloos gedrag van de Portugese missionarissen tegenover de Congolese tradities. Maar de details, de nuances in taal en verhaal, die blijven achterwege.

Hetzelfde gebeurt met de ivooren scepters die Baloji vond bij een Brusselse verzamelaar en die hij hier toont als koperen kopieën – 3D-prints – van het origineel. Hij zet ze in de drie centrale vitrines, op een achtergrond van kaarten – één met en twee zonder legende. Ze tonen de geografische, politieke en economische rijkdom van het Congolese rijk op een moeilijk leesbare manier. De muurtekst ver-

meldt waar Baloji de originele objecten vond. Hij selecteert de informatie die hij zelf belangrijk vindt. Niet de afkomst van de scepters en van de tapijten erraast, als koperen prints aan de muur: uit Congo. Maar wel de bewaarpplaats: Europese en Amerikaanse instellingen en private verzamelingen. Dat is belangrijk: waar deze objecten bewaard en getoond worden, bepaalt mee de betekenis.

Valuta en traditie

Die tapijten werden vroeger gemaakt en gebruikt door Congolese wevers als valuta of als geschenken voor Europese handelsrelaties. In Kinsjasa vond Baloji ook een collectie aardewerk. Hij toont ze op een foto (nog een 3D-print, naast het facsimile van de brief en de geconsundeerde prints van de kaarten). We zien twee rekken naast elkaar. Op het ene staat Europees porselein dat in de omgekeerde richting werd gebruikt als betaalmiddel; op het andere rek staan Congolese urnes: valuta naast traditie.

Wat telt hier is hoe dingen veranderen van betekenis. Hoe een gebruiksvoorwerp een betaalmiddel en een museumobject wordt. Hoe we kijken naar een origineel en hoe naar een print. Wat het materiaal is van de prints. De foto's van de brief en van het aardewerk sluiten aan bij eerder werk van Baloji, die we toch vooral kennen als fotograaf. De manier waarop hij de tapijten print – verzonken in de koperplaat, als een negatief – doet denken aan het fotografische procedé dat begint met een negatief op een zilverplaat (en later de zilveremulsie). Renzo Martens, bekend door zijn film over fotografen in Oost-Congo – ‘Episode 3: Enjoy Poverty’ – gebruikte dezelfde 3D-techniek om de kleinen beelden uit zijn Congolese kunstencentrum te verzenden en hier te laten printen in chocolade. De keuze van het materiaal zorgt voor een vierde – symbolische – dimensie: chocolade (toen bij Martens) en koper (nu bij Baloji) als grondstoffen onttrokken aan het land van herkomst. De stap van koper naar kobalt en coltan is klein: het zijn de grondstoffen, de stukjes Congo, die we allemaal meedragen in de elektronica, de computers en de smartphones in onze binnenzak. Dat maakt ons allemaal deel van die geschiedenis, daar kunnen we niet onderuit. ‘Fragments of Interlaced Dialogues’, dat is de titel van Baloji's bijdrage aan deze

loog Filip De Boeck een boek en tentoonstelling rond stadsontwikkeling in Kinsjasa. Vandaag werken ze opnieuw samen aan een project rond de grenzen tussen Congo en Angola en de koloniale bewegingen op die grenzen. Dat onderzoek plaatst ons onmiddellijk in dezelfde tijd als Europe Magazine: 1960: Katanga wordt onafhankelijk, vormt zijn eigen grenzen en een eigen leger met voornamelijk Belgische huurlingen. Vier jaar later vertrekt Tshombe – de premier van Katanga, covernant op verschillende pagina's en covers van Europe Magazine – gedwongen in ballingschap. Op dat moment steken zijn gendarmes de grens over met Angola. Er ontstaat een va-et-vient tussen Katanga en Angola. Figuren als Tshombe en Mobutu worden pionnen in de Koude Oorlog. Verschillende belangen ontmoeten elkaar daar op de grens. De vraag is dan: hoe komen die grenzen overeën met de lokale realiteit? In dat postkoloniaal landschap probeert Baloji, met Filip De Boeck, te communiceren met die gren-

Sammy Baloji, ‘Fragments of Interlaced Dialogues’, installatiezicht CC Strombeek © foto Dirk Pauwels

zen. Samen proberen ze die grenzen te denken. De insteek van de Koude Oorlog plaatst dit lopende onderzoek, net zoals de tentoonstelling in Strombeek, in een ruim internationaal perspectief. “De kolonies stonden altijd al centraal in de geschiedenis van het Westen,” zegt Baloji. “Kijk naar de Eerste Wereldoorlog: Rwanda en Burundi gingen toen over van Duitse in Belgische handen. Net zo heeft de Tweede Wereldoorlog in Europa een directe invloed op het verloop van de geschiedenis in Afrika. Spanningen hier zorgen altijd voor spanningen ginder.”

Voor een ander project trekt Baloji naar het Garage Museum in Moskou. Daar onderzoekt hij de contacten tussen communistische groeperingen en Congo aan het eind van de jaren vijftig. De koloniale administratie probeert communisten zoveel mogelijk terug te dringen. Ze onderscheppen ook Belgische communisten, terwijl veel Congolezen gaan studeren in de Sovjet-Unie. Het doet denken aan het beeld in Europe Magazine waarin Congolezen met stokken een beeld van Lenin verbrijzelen in de goot, of hoe de koloniale indoctrinatie doordringt tot bij de Congolezen in de straat.

Baloi: “De koloniale repressie was groot. Congo was een strategische zone voor het winnen van uranium. Dat mocht in geen geval in de handen van de communisten vallen. Daarover gaat mijn onderzoek: tijd nemen om de mechanismen van de repressie, van de systematisering, te begrijpen. Ze in een ruimer kader plaatsen.”

In Strombeek stapt Baloji uit het koloniale spectrum van de negentiende eeuw. Hij gaat terug tot de vijftiende eeuw en vindt een goed geïnstalleerd rijk met een eigen politiek en economisch systeem, met plannen voor stedelijke ontwikkeling en een eigen esthetiek. Niemand die dan nog kan beweren dat koloniseren gelijk staat aan het brengen van beschaving. Het is ook rond die tijd dat de slavenhandel begint die het hart zal vormen van de industriële ontwikkeling. Daar ligt de basis van de Westerse rijkdom. Langs de slavenhandel zullen zich de eerste kolonies ontwikkelen in Brazilië en de Verenigde Staten. De techniek van de tapijten komt ook uit die tijd: ze werden deel van de handel in zwarte lichamen voor handenaarbeid. Het zijn Europese staten als Portugal, Frankrijk en België die uiteindelijk het Congolese rijk zullen opdelen in kleine stukken. Vandaag zit Congo gekneld tussen Brazzaville en Angola. Vroeger ging het tot Centraal Afrika.

Langs de geschiedenis van het Congolese rijk komt Baloji uit bij de exploitatie van het

land vandaag. De kaarten in de tentoonstelling tonen mijnen in Kolwezi. Het zijn strategische kaarten – en dus niet beschikbaar voor kunstenaars – die artisanale zones onderscheiden van industriële. Baloji moest zich tevreden stellen met kaarten zonder naam: de kaart als machtsinstrument.

De tapijten illustreren hoe de Congolezen gedegradeerd werden van producenten tot consumenten. Met de tapijten verdween immers ook de techniek. Ze worden nu elders geproduceerd om te verkopen aan de Congolezen. De originele zijn enkel nog te vinden in Europese musea. Dat hij ze hier toont als een negatieve afdruk van het origineel maakt het onzichtbare (de tapijten) toch weer zichtbaar (als projectie). Hetzelfde geldt voor de naamloze kaarten of het facsimile van de brief: het beelden als projecties. Baloji werkt daar heel bewust naartoe: beelden om zelf in te vallen. Hij vertelt hoe hij de scepters in ivoor vond bij een Brusselse handelaar die nu meer en

meer zaken doet met Chinezen. Het doet me opnieuw denken aan één van de covers van Europe Magazine: “L'Afrique sera chinoise I”. Waar het blad in de jaren zestig angst had voor de uitzaaiing van het Chinese communisme, is het gevaar vandaag Chinees kolonialisme. Baloi: “Het is teleurstellend om te zien hoe de politici de zaken regelen en het volk en het territorium overlaten aan wilde exploitatie. We staan opnieuw waar we stonden in de tijd van Leopold II die Congo zag als een vrije handelszone waarin de sterkste wint.”

Dat brengt ons opnieuw bij zijn terugkerende interesse in (re)presentatie, meer bepaald in het functioneren van museale structuren:

“Presentatie is ook een kwestie van macht. De plaats van de presentatie is ook de plaats van de macht. Het is de plaats waar betekenis wordt gecreëerd. De collectie speelt daarin een belangrijke rol. Wat verzamel je? Hoe presenteer je de verzameling? Gaat het over bevestiging of zoekt het naar tegenstellingen? En ook hier speelt de plaats een bepalende rol: iets ontdekken op het terrein, in een museum of in een document geeft telkens een andere betekenis. Veel hangt af van conventies. En de meeste conventies die vandaag de gang van de wereld bepalen komen uit het Westerse denken. Hoe creëer je daarmee nieuwe verhalen?”

Zo wordt elke presentatie een representatie, een herschrijven van de vorige: “Wat is de ruimte van de kunstenaar? Het is de tentoonstellingsruimte, de ruimte van de publicatie: dat zijn de ruimtes waarin ik besta. Al wat ik kan doen is in dialoog gaan tussen de koloniale geschiedenis en de kunst, tussen het Westen en Congo. Ik denk niet dat ik met mijn werk de situatie in Congo ga veranderen. De koperhandel kan je niet stoppen. De mondiale consumptie laat dat niet toe. De vraag die je moet stellen is: hoe verdelen we de opbrengst van de rijkdom? Het is de ongelijkheid die voor problemen zorgt.”

Sven Augustijnen, ‘Imbéciles de tous les pays unissez-vous 1’ en Sammy Baloji, ‘Fragments of Interlaced Dialogues’ tot 13 december in CC Strombeek, Gemeenteplein 1, Strombeek. Open ma-z van 10-22 u., zo van 10-18 u. www.ccsstrombeek.be